

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ З ОНКОЛОГІЧНИМИ ХВОРИМИ

У статті проводиться теоретичний аналіз проблеми психологічної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, а саме — до роботи з онкологічними хворими у психолого-педагогічних джерелах.

Ключові слова: психологічна готовність, професійна діяльність, емоційна саморегуляція, соматичні хворі, онкологічні захворювання.

Постановка проблеми

Сучасний етап суспільного та економічного розвитку в Україні характеризується інтенсивною психологізацією всіх сфер соціальної практики. Потреба суспільства у психологічно компетентних фахівцях є дуже актуальною в різних сферах освіти, охорони здоров'я та ін., а особливо, коли зросла потреба звернення людей за психологічною допомогою не тільки у складних життєвих ситуаціях, а й під час тяжких захворювань.

Незважаючи на значну кількість досліджень, багато питань кваліфікованої, професійної підготовки майбутніх психологів залишаються ще невизначеними і потребують обґрунтування та вирішення, особливо у напрямі роботи з онкологічними хворими. Ці питання є дуже актуальними у теперішній час, коли у зв'язку із зростанням онкологічної захворюваності спостерігається все більше випадків звернення онкологічних хворих по допомогу, насамперед не в медичні заклади, а саме у заклади надання психологічної допомоги.

У зв'язку з цим ставиться питання необхідності підготовки майбутніх професійних кадрів, які будуть здатні працювати в галузі психологічної допомоги онкологічним хворим. Зрозуміло, що саме психологічна підготовка майбутніх психологів щодо роботи з онкологічними хворими є першим кроком формування цієї здатності.

Отже, метою нашого дослідження є теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел з приводу визначення концептуальних підходів та узагальнення різних поглядів і напрямів до проблеми психологічної підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, визначення існуючих теоретичних підходів до дослідження психологічної підготовки майбутніх психологів саме до роботи з онкологічними хворими.

Виклад основного матеріалу

Теоретико-методологічною основою дослідження є загальні принципи психологічної науки (детермінізму, єдності свідомості і діяльності, розвитку системного підходу та ін.); концептуальні підходи до розвитку особистості як суб'єкта власної життєдіяльності (К. Абульханова-Славська, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, В. Татенко, Т. Титаренко та ін.); і передусім у процесі професійної діяльності та підготовки до неї (Г. Балл, Г. Ложкін, С. Максименко, В. Семиченко, В. Третьяченко, Ю. Швалб та ін.); підходи щодо змісту основних напрямів та форм психологічної підготовки особистості до здійснення професійної діяльності (О. Бондарчук, Л. Карамушка, П. Лушин, С. Максименко, В. Семиченко, Н. Чепелєва, Т. Яценко та ін.).

Професіоналізація особистості є традиційно актуальною проблемою у психології. Особливий інтерес до фахового становлення психологів зумовлюється підвищенням соціальної значущості цієї професії, стрімким зростанням її популярності та розширенням сфер застосування.

Останнім часом визначається широке коло напрямів дослідження професійної підготовки психологів. Серед вітчизняних дослідників слід виділити праці Г. Балла, О. Бондаренка, С. Васьківської, В. Влащенко, Ж. Вірної, Т. Ільїної, Л. Карамушки, І. Кирилюк, С. Максименка, Н. Пов'якель, В. Семиченко, І. Тимощук, Н. Чепелєвої, Н. Шевченко, Т. Яценко та ін., в яких висвітлюються питання особистісного зростання психологів, специфіки їхнього професійного мислення, умов формування професійно значущих якостей та інші.

Особливості процесу підготовки майбутніх практичних психологів до професійного спілкування аналізуються у працях І. Кирилюк, Н. Шевченко, Н. Чепелевої, Л. Уманець та ін.

У центрі уваги окремих досліджень постають такі моменти професійної підготовки психологів, як самоактуалізація особистості психолога, професійна ідентифікація, професійне самопізнання, професійне самовизначення, професійна свідомість, професійне мислення, креативність, рефлексія (І. Андрійчук, Ю. Долінська, Л. Кобильнік, Л. Мова, А. Самойлова, Н. Шевченко, Л. Шнейдер).

Так, Ю. Долінська у своєму дослідженні констатує: «Самоактуалізація майбутнього практичного психолога у процесі професійної підготовки передбачає розвиток у першу чергу таких професійно-значущих сторін особистості, як самосприйняття, міжособистісна чутливість, пізнавально-креативна сфера, які й забезпечать максимально ефективну взаємодію у практичній діяльності та подальше особистісне зростання її суб'єктів» [2, 14].

Н. Шевченко, розкриваючи чинники формування професійної свідомості майбутніх психологів у своєму дослідженні підкреслює, що: «професійна свідомість розглядається як найважливіша категорія, яка реально відображає суть процесу професійного становлення й розвитку фахівця» [8, 11].

Л. Шнейдер, наприклад, розуміє професійне самовизначення як тривалий процес внутрішнього, суб'єктивного плану пошуку себе у своїй професії. Наголошується, що професійне самовизначення — етап соціалізації, усередині якого людина стає суб'єктом професійної діяльності [9].

Ціннісно-смыслові та мотиваційні аспекти професіоналізації фахівців психології висвітлено у працях Ж. Вірної, Т. Кадикової, Н. Пов'якель, І. Попович, Н. Чепелевої та ін.

У дослідженнях Г. Абрамової, О. Бондарчука, Л. Бурлучка, Н. Забалій, Н. Коломінського, С. Максименка, В. Моргуна, Т. Титаренко, В. Семиченко, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін. переконливо доведена значущість впливу особистості практичного психолога на людину, що звертається по допомогу до психолога.

У вітчизняній психології проблема особистості та зростання представлена концепціями Б. Ананьєва, К. Абульханова-Славської, Л. Анциферової, О. Асмолова, І. Беха, Л. Божович, М. Боришевського, В. Мясіщева, С. Рубінштейн, Т. Титаренко та ін. Сучасний науковий підхід до аналізу особистості практичного психолога (Г. Абрамова, М. Бітянова, О. Бондаренко, І. Дубровіна, Н. Пов'якель та ін.) виявляє коло професійно важливих якостей, які сприяють професійній успішності психолога.

Нині спостерігається збільшення досліджень, присвячених формуванню у майбутніх психологів особистісно-професійних якостей, пов'язаних з морально-етичною відповідальністю (І. Тимошук, Л. Хоружа та ін.). Л. Хоружа [6] підкреслює, що професійний психолог має бути носієм морально-етичних цінностей. На це звертає увагу у своїх працях Н. Чепелева [7], пропонуючи модель побудови особистості психолога.

Надання психологічної допомоги іншій людині вимагає від психолога не лише володіння психологічними знаннями та техніками, а й наявності структури особистості психолога, де провідне місце належить таким якостям, як: гуманістична спрямованість, здатність до емпатії, рефлексивність, морально-етична відповідальність та ін.

Ми повністю поділяємо цю точку зору. На наш погляд, ці якості є дуже важливими при допомозі людям із соматичними захворюваннями, до яких і належать онкологічні хворі, особливо враховуючи особливості цього соматичного захворювання, що впливає на потребу особливої психологічної підготовки психологів.

У чому специфіка цієї психологічної підготовки? Це питання ми ставимо з самого початку нашого дослідження, і щоб розібратися докладніше, треба дослідити і питання стосовно особливостей онкологічного захворювання.

Онкологічні захворювання у психологічній літературі висвітлені в кількох напрямках. Перший напрям дослідження спрямований на вивчення психологічних особливостей особистості онкологічних хворих (О. Асеев, С. Бекон, В. Герасименко, А. Гнезділов [1], Х. Ікер, Е. Коблер-Росс [4], Л. Лешан, Т. Марилова, Н. Непомнящая, В. Ніколієва, Д. Холланд, А. Шмейл) та особливостей їхнього ставлення до онкологічного захворювання (І. Бажанова, Н. Блінов, Б. Зейгарнік, Н. Комяков, В. Менделевич, В. Чулкова, Н. Шиповніков). Другим напрямом психологічних досліджень з цієї проблематики є вивчення психологічних чинників виникнення даного захворювання. Такі дослідники, як К. Балицький, М. Блохмк, В. Волков, Б. Любан-

Плоцца, О. Парняков, П. Сидоров, О. Стреліс, В. Узунова, Ю. Шмалько, доводять, що саме стрес є одним із чинників, який призводить до виникнення патологічних змін у організмі на різних його рівнях і утворення онкологічного захворювання, а Н. Блінов, Е. Еванс, Х. Ейсенч, Н. Непомнящая, П. Ревіді, В. Чулкова підкреслюють безперечний вплив певних типологічних особливостей характеру особистості онкологічних хворих на розвиток онкологічного процесу.

Конкретні дослідження з особливостей психологічної роботи із соматичними хворими (Дж. Банкрофт, Я. Гоулер, Г. Зінькович, С. Зінькович, В. Герасименко, А. Гнєзділов, С. Карпіловська, В. Ніколаєва, Н. Пезешкіан, А. Шутценбергер, І. Ялом, S. LeShan, Moorey, S. Greer, D. Spiegel, J. Bloom, H. Kraemer, C. & S. Simonton), а також висвітлення ефективних результатів психологічної допомоги психосоматичним хворим (Г. Аммон, Р. Голдмен, П. Голдмен, К. Кьоніг, Б. Любан-Плоцца, А. Менегетті, М. Balint, E. Balint; J. Ренп) вносять значний внесок у розроблення проблеми підготовки практичних психологів.

Одним з пріоритетних напрямів дослідження цієї проблеми є виявлення засобів психологічної допомоги онкологічним хворим, що розроблялися як радянськими дослідниками (Т. Артюшенко, А. Герасименко, А. Квасенко, О. Зубарєв, А. Тхостов), так і зарубіжними (Я. Гоулер, К. Саймонтон, С. Саймонтон, А. Шутценбергер). У працях цих дослідників описані різні методи психологічної реабілітації онкологічних хворих. Успішно цей напрям розвивають і сучасні вітчизняні психологи: М. Воронов, С. Карпіловська, Н. Шевченко. Однак, разом з цим, спеціальних досліджень, які б стосувалися вивчення особливостей процесу психологічної підготовки майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими, не виявлено.

Отже, ця проблема набирає соціальної значущості з кожним роком, є надзвичайно важливою для сучасного рівня фахової підготовки майбутніх професіоналів в галузі психології і натякає на своєрідність та специфіку цієї підготовки (визначається типом психологічного знання, що зумовлює систему освітньої підготовки). Природно, що поява професіоналів у галузі психології має бути забезпечена новою і продуктивно працюючою системою підготовки майбутніх фахівців. Проте система професійної підготовки психологів, що діє нині, характеризується наявністю суперечностей, основними з яких, на думку Н. Шевченко, є «суперечності між абстрактним характером предмета навчальної діяльності та реальним предметом майбутньої професійної діяльності; між диференціацією викладання всіх навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі й необхідністю їх інтеграції щодо кінцевих цілей навчання»[8]. Н. Чепелєва у своїх працях підкреслює, що в підготовці психолога важливо переходити до нових методів роботи, оскільки особистісні риси майбутнього психолога відрізняються від студентів інших спеціальностей. Необхідно навчати майбутніх психологів розвитку рефлексії, здатності самостійно ставити й вирішувати проблеми, що сприяє формуванню самостійності та здатності вирішувати важкі життєві проблеми [7].

Таким чином, потреба в удосконаленні системи підготовки психологів і недостатність розроблення у психолого-педагогічній літературі даної проблеми підтверджує актуальність теми нашого дослідження «Психологічна підготовка майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими».

Об'єктом дослідження у статті виступає психологічна підготовка майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими.

Предметом дослідження є умови та особливості психологічної підготовки майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими.

В основу нашого дослідження було покладено припущення про те, що робота з онкологічними хворими потребує особливої психологічної підготовки, тому ефективним засобом і умовою цієї підготовки може виступати спеціально розроблена програма.

Аналіз та узагальнення різних поглядів і напрямів щодо проблеми професійної підготовки майбутніх психологів дають змогу визначити існуючі концептуальні підходи щодо цієї проблеми, а в подальшому допоможуть у дослідженні особливостей і умов психологічної підготовки майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими.

На даному етапі нашого дослідження цей аналіз показує, що останнім часом науковцями докладніше досліджувалися різні аспекти процесу становлення особистості майбутнього психолога: професійно значущі якості (О. Бондаренко, Л. Долинська, В. Панок, Н. Чепелєва), професійне мислення та рефлексія (М. Варбан, Н. Пов'якель, Н. Пророк, Ю. Шапошникова), самоактуалізація (Ю. Долінська, Л. Кобильнік), про-

фесійна свідомість (А. Самойлова, Н. Кучеровська, Н. Шевченко), професійна ідентифікація (Т. Буякас, О. Міненко), становлення Я-концепції (І. Андрійчук), мотиваційні компоненти професійної діяльності (Ж. Вірна), формування морально-етичної відповідальності (І. Тимошук) та ін. Зрозуміло, що психологічна підготовка майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими полягає насамперед у формуванні психологічної готовності до роботи з цією категорією людей.

Психологічна готовність — поняття, що з'явилося у першій половині минулого століття. Воно розкривається в контексті наукових досліджень як соціальна установка (Г. Олпорт та ін.), установка первинна (Д. Узнадзе), система відносин (В. М'ясищев), психічне новоутворення (Л. Виготський), спрямованість особистості (Л. Божович) та ін.

Зародження власне психологічного погляду на феномен готовності пов'язане з працями О. Ухтомського, який визначає психологічну готовність як «оперативний спокій». У подальшому розкриття психологічного змісту цього поняття здійснювалось у межах досліджень установки як психологічного феномена за школою Д. Узнадзе.

У сучасній психології існують два основних підходи до визначення змісту та структури психологічної готовності до діяльності, зокрема професійної: функціональний та особистісний.

Поняття «психологічна готовність до діяльності» було введено М. Д'яченко, Л. Кандибович у 1976 р. в дослідженнях з інженерної психології та психології праці [3]. Функціональний підхід розглядає психологічну готовність як певний стан психічних функцій, на основі якого здобувається оптимальний рівень досягнень діяльності (Ф. Генон, Є. Ільїн, О. Ухтомський та ін.). Особистісний підхід розглядає психологічну готовність як підготовленість до певної діяльності. З цих позицій готовність розуміється як стійке ієрархічне утворення особистості, яке включає в себе мотиваційний, когнітивний, операційний компоненти (Л. Карамушка, Л. Кандибович, О. Лазурський, Н. Левітов, Д. Узнадзе та ін.).

Проблема готовності в контексті професійного становлення особистості — одна з найважливіших для педагогічної психології, проте відмінності у визначенні поняття готовності, що мають місце у різних авторів, дають підстави говорити про суперечливість існуючих точок зору, а звідси й про неузгодженість процедур екстраполяції цього поняття в експериментальну площину, тому потребує докладнішого переосмислення та розкриття. У контексті нашого дослідження ця проблема буде розглянута окремо.

Висновки

Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічних джерел показав:

по-перше, значну актуальність проблеми фахового становлення психологів, що зумовлена підвищенням соціальної значущості цієї професії та розширенням сфер застосування, що, в свою чергу, визначило широке коло проведених досліджень професійної підготовки психологів;

по-друге, професійне становлення складний, тривалий і суперечний процес, який включає різні змістові та структурні компоненти, тому підготовка фахівця має бути комплексною і спрямованою на когнітивний і особовий, індивідуальний і соціальний розвиток;

по-третє, незважаючи на важливість та соціальну значущість, обумовленою збільшенням онкологічної захворюваності в усьому світі, особливо в Україні, проблема психологічної підготовки майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими ще не знайшла достатнього відображення у психологічній теорії та практиці, тому є дуже актуальною і потребує подальшого обґрунтування й дослідження;

по-четверте, актуалізація соціального запиту сучасного суспільства у необхідності появи психолога-професіонала, здатного працювати з соматичними хворими, до яких належать онкологічні хворі, в умовах надання консультативної допомоги потребує вдосконалення системи фахової підготовки майбутніх психологів;

по-п'яте, умовою цієї підготовки, на наш погляд, може бути спеціально розроблена програма підготовки майбутніх психологів до роботи з онкологічними хворими, яка спрямована в першу чергу на формування психологічної готовності майбутніх психологів щодо роботи з онкологічними хворими. Ця програма може бути використана при викладанні дисциплін з практичної психології студентам ВНЗ, у фаховій підготовці майбутніх психологів взагалі та в роботі практичних психологів.

Особливості та розроблення цієї програми — найближче завдання нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнездилов А.В. Психология и психотерапия потерь / А.В. Гнездилов // Речь. — СПб., 2002. — 162 с.
2. Долінська Ю.Г. Самоактуалізація особистості майбутнього психолога у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук / Ю.Г. Долінська. — К., 2006.
3. Дьяченко М.И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. — Минск : БГУ. — 1997. — 217 с.
4. Коблер-Росс Е. В смерти и умирании / Е. Коблер-Росс. — София, 2001. — 320 с.
5. Тимошук І.Г. Формування морально-етичної відповідальності особистості майбутнього практичного психолога: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук / І.Г. Тимошук. — К., 2003. — 20 с.
6. Хоружа Л.Л. Етико-педагогічні аспекти вдосконалення діяльності шкільного психолога / Л.Л. Хоружа // Персонал. — 2000. — № 5. — Приложение № 10. — С. 111–113.
7. Чепелева Н.В. Особистісна підготовка психолога-практика / Н.В. Чепелева // Персонал. — 2000. — № 5. — С. 17–19.
8. Шевченко Н.Ф. Формування професійної свідомості практичних психологів у системі вищої освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук / Н.Ф. Шевченко. — К., 2006. — 33 с.
9. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность и память: опыт генетической реконструкции / Л.Б. Шнейдер // Мир психологии. — 2001. — № 1. — С. 64–78.

Манец Н.В.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ К РАБОТЕ С ОНКОЛОГИЧЕСКИМИ БОЛЬНЫМИ

В статье проводится теоретический анализ проблемы психологической подготовки будущих психологов к профессиональной деятельности, а именно — к работе с онкологическими больными в психолого-педагогических источниках.

Ключевые слова: психологическая готовность, профессиональная деятельность, эмоциональная саморегуляция, соматические больные, онкологические заболевания.

Manetc N.V.

THEORETICAL ANALYSIS OF PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS TO WORK WITH ONCOLOGIC PATIENTS

In the article the theoretical analysis of problem of psychological preparation of future psychologists is conducted to professional activity, namely — to works with oncologic patients.

Key words: psychological readiness, professional activity, amotional self-regulation, bad somatic patients, oncologic diseases.